

עיונים לפרשת וילך ויום כיפור עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

'עד שיבינו...' ליחן עוקשי

א. צרות של מורה

כל מורה נתקל בסיטואציה הזאת לפחות פעם אחת בכיתה. הוא ישב לפני השיעור, הכין, השקיע. מגיע לכיתה, מרביץ את משנתו בהתלהבות בתלמידיו, כותב על הלוח, מסביר, מדגים ו... הוא רואה מבט בוהה של התלמידים בו. הוא שואל: מי לא הבין את מה שלמדנו? ואט אט מורמות כמעט כל האצבעות בכיתה. איך מורה אמור להגיב בסיטואציה כזאת? ודאי שהוא יכול להתעצבן. אחרי כל מה שהוא השקיע - הם לא הבינו כלום? ... הוא יכול להתייאש. הכיתה הזאת לא מבינה שום-דבר... הרמב"ם מדרין את המורה המסור איך לנהוג בתלמידיו¹:

הרב שלמד ולא הבינו התלמידים לא יכעוס עליהם וירגז אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה, וכן לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים, ואם כעס עליו רבו ורגז יאמר לו "רבי תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה".

הרמב"ם מנחה את הרב שלא יכעס (כמובן, כשמדובר בתלמידים שהקשיבו ולא התרשלו). הכעס לא יגרום להבין יותר. הרמב"ם פוסק שהרב צריך לחזור שוב ושוב על הדברים, עד שהתלמידים יגיעו לרמה כזו של הבנה, שבה גם עומק ההלכה יהיה בהיר ומובן להם.

מה המקור לדבריו של הרמב"ם? מפרשי הרמב"ם מציינים שהמקור הוא מפרשתנו, פרשת וילך. הקב"ה מצווה אותנו²: "ועתה פתבו לך את השירה הזאת ולמד את בני ישראל שירה וזאת השירה הזאת לך עד בְּבִנִי יִשְׂרָאֵל". מה פירוש הדברים? מה הכוונה בכך שיש לשים את התורה בפי עם ישראל? דורש רבי עקיבא בגמרא³:

רבי עקיבא אומר: מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו - שנאמר "ולמד את בני ישראל". ומנין עד שתהא סדורה בפיהם - שנאמר "שימה בפיהם".

רבי עקיבא, שהתחיל ללמוד בגיל ארבעים, מלמד את המחנכים שצריך לשנות ולבאר את הלימוד לתלמיד שוב ושוב עד שהלימוד מסודר בפיהם. עד שהם יכולים לחזור עליו בעצמם. מהי הדרך לחזרה

נכונה? איך המורה יכול לשנן לתלמידו עד שידעו את הלימוד בצורה בהירה? ננסה לברר בהמשך.

ב. השירה הזאת

הקב"ה מצווה בפסוק הזה: "פתבו לך את השירה הזאת". יש ציווי לכתוב את השירה, וללמד אותה את בני ישראל. איזו שירה אנו צריכים לכתוב? רש"י⁴ במקום אומר שזו שירת האזינו, שמופיעה בהמשך. גם הרמב"ם לומד כמו רש"י ופוסק⁵:

מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר "ועתה כתבו לכם את השירה", כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו, לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות.

הרמב"ם לומד שהשירה היא שירת האזינו, אך מכיוון שאין אנו יכולים לכתוב רק אותה, אנו מצווים לכתוב את התורה כולה.

לעומתם, יש **מפרשים**⁶ שסוברים שהכוונה ב"שירה הזאת" היא לתורה כולה! כך גם סוברת הגמרא שלמדנו מקודם, על החיוב לשנן לתלמידים. הגמרא לומדת שצריך לחזור על התורה, ושצריך לשים אותה בפי ובפני הלומדים, מן הפסוק שלנו. מוכח שהיא סבורה שהשירה היא התורה! אך צריך לברר: מדוע דווקא בפסוק זה התורה נקראת שירה? ואף לדעת הרמב"ם, מדוע כל הציווי לכתוב את התורה הוא אגב שירה?

ג. להתענג מהשירה!

הגרי"ש אלישיב⁷ זצ"ל ענה על שתי שאלות הללו. למה התורה נקראת 'שירה'? כי מטרת ותכלית מצווה זו של כתיבת התורה היא "ולמד את בני ישראל, שימה בפיהם" - כדי שעם ישראל ידע את התורה. איך העם ידע כך את התורה? הוא ענה במשל מעניין.

משל למה הדבר דומה: אם יזדמן מומחה גדול בעל-שם עולמי אל העיר, ויצא פרסום אודות הרצאה בפילוסופיה או ברפואה וכדומה שהוא יישא בציבור - הלא מובן הדבר שרק אלה שיש להם יד בחכמות הללו יבואו לשמוע את דבריו, אבל להמון העם, שלא מבינים דבר בחכמה הזו - לא יהיה שום עניין באותן הרצאות, אפילו יהיה

1. רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פרק ד, הלכה ד.
2. דברים, פרק לא, פסוק יט.
3. תלמוד בבלי, מסכת עירובין, דף נד, עמוד ב.
4. רש"י, דברים, פרק לא, פסוק יט: "את השירה הזאת - האזינו השמים" עד

'וכפר אדמתו עמו'.
5. רמב"ם, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה, פרק ז, הלכה א.
6. הרלב"ג; הנצי"ב בהעמק דבר, קדמת עמק, סימן ג.
7. בספר דברי אגדה. מובא בהקדמת הספר "חשוקי חמד" על מסכת יומא.

המרצה גאון הדור.

אבל לא כך יהיה אם יבוא לעיר נגן גאוני. כשהוא יגיע - יבואו הכול לשמוע אותו, גם אלה היודעים בעצמם שלא יגיעו לעומק חכמת הנגינה שלו. בכל זאת, כל אחד לפי מידת שכלו ישיג סיפוק בנפשו, וישיג עונג ונחת מהשירה והזמרה של אותו מנגן.

זהו שכתבה התורה: אם אתה מעוניין שעם ישראל כולו, והתלמידים

שלך באופן מיוחד, יקלטו את דברי התורה הזאת - עליך להראות להם את התורה כפרשה של שירה. שירגישו שהתורה היא מוזיקה נפלאה שאתה רוצה רק להתענג משמיעתה. שיחושו כי "פקודי ה' ישרים משמחי לב" [...] מאירת עינים, נחמדים מזהב ומפז רב [...] ומתוקים מדבש". שכל אחד ירגיש בה טעם ועונג. רק בדרך זו התורה תהיה שגורה ומשוננת בפייהם של התלמידים.

הכפרה בזמן הזה

הרב מנשה צימרמן

דברי הרמב"ם בעצם נסובים על שעיר המשתלח, המוזכר בהלכה הקודמת. הרמב"ם כותב ששעיר המשתלח הוא כפרה לכל ישראל על כל עוונותיהם⁷, והכהן הגדול מתוודה עליו בשם כל ישראל. עוד מוסיף הרמב"ם ומחדש ששעיר המשתלח מכפר על עבירות קלות (עשה ולא תעשה שאין בהם כרת) אפילו בלא תשובה⁸. על גבי כך מוסיף הרמב"ם שבזמן הזה, כשאין לנו בית מקדש - אי שאפשר להשיג כפרה בלי עבודת תשובה⁹.

שנאת החטאים¹⁰

הרמב"ם במקום אחר¹¹ מסביר את הצורך דווקא בשילוח שעיר המשתלח. על פי הדברים הללו נוכל ללמוד עוד על עניין העבודה שעלינו לעשות ביום הכיפורים:

ולפי שהיה שעיר המשתלח לכפרת חטאים גדולים באופן כללי, עד שאין שם חטאת צבור המכפרת מה שהוא מכפר, וכאלו הוא נושא כל החטאים, לפיכך אין מתעסקין בו בשחיטה ולא בשרפה ולא בהקרבה כלל, אלא מרחיקין אותו תכלית הריחוק ויושלך לארץ גזרה, כלומר שאין בה יישוב.

הצורך בשילוח שעיר המשתלח לארץ גזירה נובע מהריחוק שיש כלפיו, כיוון שהוא כאילו נושא את החטאים של כל ישראל. נראה שזה דבר נוסף שאפשר ללמוד מסדר העבודה ביום כיפור - הריחוק שיש להרגיש כלפי החטא.

בין אדם לחברו ובין אדם למקום

עוד מקור חשוב להבנת מהות עבודת הכהן גדול ביום הכיפורים הוא העניין הבא, שגם מתוכו נוכל ללמוד מה נדרש מאיתנו לעשות ביום הכיפורים.

במהלך סדר העבודה מוזכר שאהרון הכהן צריך להביא פר לחטאת¹².

בזמן בית המקדש היוותה עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים את עיקר עבודת היום של עם ישראל. גם היום סדר העבודה בתפילת המוסף הוא חלק עיקרי מתפילות היום. מפורסם בשם השל"ה הקדוש שבאמירת סדר העבודה של הכהן הגדול בכוונה יש כוח, ודומה כאילו נעשה הדבר בפועל. כל סדר העבודה מתואר באריכות בתורה בפרשת אחרי מות¹, הנקראת בשחרית של יום כיפור. עבודה זו פעלה רבות, וכפי שכתוב בתורה - היא כיפרה על כל ישראל: "וְכָפַר אֶת מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַכֹּהֲנִים וְאֶת כָּל עַם יִשְׂרָאֵל"².

במאמר זה ננסה להתמקד בשאלה המתבקשת - מה חובתנו כיום בזמן שאין בית מקדש? במה צריך להתמקד כדי להשיג את כפרת יום הכיפורים? מה אנו יכולים ללמוד מעבודת כהן גדול בבית המקדש ביום הכיפורים באשר לעבודתנו ביום הכיפורים בזמן הזה?

תשובה

הרמב"ם³ התייחס לשאלה זו במפורש, וכתב את הדברים הבאים:

בזמן שאין בית המקדש קיים, ואין לנו מזבח כפרה - אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העבירות. אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה - אין מזכירין לו שם רשעו, שנאמר⁴: "וְרָשָׁעַת הִרְשָׁעַת לֹא יִפְטָל בָּהּ בְּיוֹם טוֹבוֹ מִרְשָׁעוֹ".
ועצמו של יום הכיפורים מכפר לשבים, שנאמר⁵: "כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם".

בדברי הרמב"ם מודגש שכיוון שאין לנו כיום כפרה הבאה בזכות עבודת כהן גדול ביום הכיפורים, לכן גדולה יותר החובה לחזור בתשובה. התשובה היא זו שמאפשרת את הכפרה המלאה של יום הכיפורים - עצמו של יום הכיפורים מכפר לשבים⁶.

שמאמר זה עוסק בכפרה בזמן הזה - לא נאריך בכך.
9. בספר "עיצומו של יום" (הרב אברהם ישראל שריה, עמ' 115 ואילך) מאריך המחבר לבאר שבזמן בית המקדש עיקר העבודה הייתה לכלול עצמו עם הכלל, והיום עלתה חשיבותה של התשובה הפרטית בנוסף לכך.
10. המקורות מכאן ואילך לקוחים מספרו של מו"ח הרב איתן שנדורפי - "הדר המועדים - ירח האיתנים" (עמ' 343-335). עיין שם לתוספת הרחבה והעמקה בנושאים (אלו).
11. מורה נבוכים ג, מו. ובאופן דומה כתב שם לגבי שריפת הפר והשעיר ביום הכיפורים: "שריפת החטאות הללו הכוונה בהן שהחטא הזה כבר נמחו עקבותיו ונעדר כמו שנעדרה הגופה הזו השרופה. ולא נשאר לאותו המעשה רושם כמו שלא נשאר לחטאת הזו רושם אלא נשמדה בשריפה. והרי אין הקטרתה ריח ניחוח לה, אלא ההיפך מזה, כלומר הוא עשן נתעב ושנוי, ולפיכך נשרפת כולה מחוץ למחנה".
12. ויקרא טז, ג.

1. ויקרא טז.
2. ויקרא טז, לג.
3. תשובה א, ג.
4. יחזקאל לג, יב.
5. ויקרא טז, ל.
6. עיין עוד הלכות תשובה ב, ז: "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים". ועיין גם במורה נבוכים ג, מג. שם כתב שסיבת העינוי היא בשביל להיות מרוכזים בתשובה ולא בעניינים גשמיים (וכן משמע מהלכות שביית העשור א, א-1).
7. עיין במפרשי הרמב"ם, שדנו האם הכוונה ממש לכל העבירות.
8. מפרשי הרמב"ם האריכו לבאר כיצד מתיישבים דברי הרמב"ם עם דעת חכמים (שבועות יג), שבהם משמע ששעיר המשתלח אינו מכפר בלא תשובה. כיוון

בני ישראל, לעומת זאת, מביאים רק שער עזים לחטאת¹³. כיצד ייתכן שלכפרת אדם יחיד יש צורך להבין קורבן גדול יותר מאשר לכפרת עם שלם?

הרמב"ם¹⁴ מתייחס לכך וכותב את הדברים הבאים:

וכבר אמרו חכמים כי הטעם שהקרבת ביום השמיני של מלואים עגל בן בקר לחטאת, לכפר על מעשה העגל, וכן חטאתו של יום הכפורים פר בן בקר לחטאת לכפר על מעשה העגל.

[...] החכמים ז"ל עשו טעם אחידות כפרת הצבור בשעירים, בגלל חטאת כל עדת ישראל בראשונה בשעיר עזים, כוונתם על מכירת יוסף הצדיק, שבפרשתו נאמר¹⁵: "וַיִּשְׁחָטוּ שְׁעִיר עִזִּים".

כלומר: אהרון מביא פר לחטאת כדי לכפר על חטא העגל, ועם ישראל מביא שעיר לחטאת כדי לכפר על חטא מכירת יוסף. נראה שכונת הרמב"ם היא שחטא מכירת יוסף קיים בכל הדורות, כיוון שיסודו הוא בשנאת חנים. חטא העגל הוא כמובן חטא של עבודה זרה. אם כן יש בשני החטאות הללו כפרה על היסודות של החטאים - חטאים

שבין אדם למקום ובין אדם לחברו. כמובן שגם בזמן שאין בית מקדש, חובה עלינו להתחזק ולשוב בתשובה בשני המישורים הללו.

מקווה ישראל ה'

בסיום הדברים נביא את דבריו המאירים של הרמב"ם¹⁶, המחזקים את הצורך ברצון לחזור בתשובה ובהשתדלות לשם כך. הרמב"ם מחזק את האמונה שכאשר האדם מתחיל להיטהר בלב שלם - הקב"ה עוזרו ומסייע בידו להגיע לטהרה שלמה:

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן... ואף על פי כן רמז יש בדבר. כשם שהמכווין ליבו לטהר - כיון שטבל טהור, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר. כך המכווין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשיות שהן מחשבות האון ודעות הרעות - כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת - טהור. הרי הוא אומר¹⁷: "וַיִּזְרְקֵתִי עֲלֵיכֶם מִיֵּם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם מִכָּל טְמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם". השם ברחמיו הרבים מכל חטא עוון ואשמה יטהרנו אמן.

16. מקוואות יא, יב.

17. יחזקאל לו, כה.

13. ויקרא טז, ה.

14. מורה נבוכים ג, מו.

15. בראשית לז, לא.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים מתי עדיף להסתיר את החטא?

המפורסמות ומגולות אף על פי שאינן עם חברו. שכמו שנתפרסם החטא כך צריך לפרסם התשובה ויתבייש ברבים. כלומר גם עברה שהיא בין אדם למקום - אם היא מפורסמת, יש לפרסמה כדי שיתבייש האדם שעשה אותה.

מהרמב"ם נראה שישנו איסור לעשות כך אף בחטא מפורסם. אך הכסף משנה⁷ מחדש שאף הרמב"ם מסכים לדברי הראב"ד, ואם החטא הוא מפורסם יש לאדם להתוודות עליו. הוא מדייק זאת מלשון הרמב"ם: "אינו צריך לפרסם ועזות פנים היא לו אם גילם" - משמע שדווקא אם האדם עצמו מגלה את חטאיו הדבר אסור, אך אם הם מפורסמים ממילא, אין איסור להתוודות עליהם ברבים.

הלחם משנה⁸ ועוד חלקו על דבריו של הכסף משנה, וסברו שישנה מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד: הרמב"ם פסק רק כתירוץ השני של הגמרא, והראב"ד פסק כשני התירוצים.

האור שמח⁹ הביא ראייה ממדרש¹⁰ לשיטת הרמב"ם, שאף על חטא שבין אדם למקום שנעשה בפרסום יש להתוודות בהסתה: "בנוהג שבעולם אדם עומד מבזה את חברו ברבים, ולאחר זמן הוא מבקש לרצות לו, והוא (המתבזה) אומר לו: את מבזה אותי ברבים ומתרצה אותי ביני ובינך? לך והבא אותן האנשים שבזית אותי לפניך ואני מתרצה לך! אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא אדם עומד ומחריף ומגדף בשוק (חטא מפורסם בין אדם למקום) והקב"ה אומר לו לעשות תשובה ביני ובינך ואני מקבלך".

הגמרא¹ מצביעה על סתירה בין שני פסוקים: באחד נאמר "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה"², ונראה ממנו שיש לאדם לכסות את חטאיו ולא לפרסמם, ובשני נאמר "מכסה פשעיו לא יצלח"³, ונראה ממנו שיש מעלה בפרסום החטאים. הגמרא מיישבת את הסתירה כך: הפסוק שאומר לכסות את החטא מדבר על חטא שאינו מפורסם, והפסוק השני מדבר על חטא שגם כן מפורסם.

ישוב נוסף מביאה הגמרא: הפסוק שממנו נראה שעדיף לכסות את החטא מדבר על עבירות שבין האדם למקום, והפסוק השני מדבר על עבירות שבין אדם לחברו, שיש לפרסמן ברבים, כדי שפרסום החטא והחרטה עליו ישפיעו על החבר הנפגע שימחל לפוגע.

כך ביאור הגמרא לשיטת רש"י⁴.

הרמב"ם⁵ כותב: "ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבריו לאחרים [...] וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר מכסה פשעיו לא יצלח, במה דברים אמורים, בעבירות שבין אדם לחברו, אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גילם, אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו [...]".

הוא מביא להלכה בדבריו רק את היישוב השני של הגמרא, שחילק בין עבירות שבין אדם לחברו לבין עבירות שבינו למקום, ואינו מביא את החלוקה בין חטא מפורסם לחטא שאינו מפורסם.

אולם הראב"ד⁶ חולק, ופוסק כשני היישובים, "וכן עבירות

6. על הרמב"ם שם.

7. שם.

8. שם.

9. שם.

10. פסיקתא דרב כהנא, פיסקא כד, אות יב.

1. מסכת יומא, דף פו, עמוד ב.

2. תהלים, פרק לב, פסוק א.

3. משלי, פרק כח, פסוק יד.

4. שם.

5. הלכות תשובה, פרק ב, הלכה ה.